

India vallásai óravázlatok—Hinduizmus

2013 tavasz

Kiss Csaba, ELTE-BTK
(csaba.kiss.email@gmail.com)

Ajánlott irodalom:

- Brockington, John L. *A szent fonál. A hinduizmus folytonossága és változottsága.* Budapest: General Press, 2007.
- Puskás Ildikó. *Lélek a körforgásban. A hinduizmus születése.* Budapest: Balassi Kiadó, 2000. [Az Indus-völgyről is.]
- Puskás Ildikó. *Istenek tánca. A hinduizmus születése.* Budapest: Gondolat, 1984.
- Wojtilla Gyula. *A mesés india.* Budapest: Édesvíz, 1998.
- *India bölcsessége. Szöveggyűjtemény India legendakincséből, vallási és filozófiai irodalmából.* szerk. Tenigl-Takács László. Budapest: Gandhi Alapítvány - A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, 1994. Nem összekeverendő Baktay Ervin könyvével!
- Nehru, Dzsaváharlál. *India fölfedezése.* Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981.
- Flood, Gavin. *An Introduction to Hinduism.* Cambridge University Press, 1996.
Basham, A. L. *The Wonder that was India.* 3rd revised edition, 1967 (számos reprint). Chapters II and III.
- Michaels, Axel. *Hinduism. Past and Present.* Translated by Barbara Harshav. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004.
- Schmidt József. *A szanszkrit irodalom története.* Budapest: Pallos Kiadó, é.n.
- Vekerdi 1988: *Szanszkrit líra.* Válogatta Vekerdi József. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1988. 1–61. old. [Védikus himnuszok, szövegek is.]
- *Rigvéda. Teremtéshimnuszok.* ford. Fórizs László. [Budapest:] Farkas Lőrinc Imre Kiadó, 1995.
- Vekerdi 1987: *Titkos tanítások. Válogatás az Upanisadokból.* Budapest: Helikon, 1987.
- Tenigl-Takács 1994: *Upanisadok.* 3 kötet. Ford. Tenigl-Takács László. [Budapest:] A Tan Kapuja - Farkas Lőrinc Imre, 1994. (Van egykötetes kiadása is!) (<http://mek.oszk.hu/01300/01326/01326.htm>)

- *Bhagavad-gītā. A Magasztos Szózata.* Szanszkrit eredetiből magyar prózára fordította szó szerint, az utószót és a jegyzeteket írta: Vekerdi József. Budapest: Terebess Kiadó, 1997. (<http://mek.oszk.hu/00100/00160/00160.htm>)
- Schmidt József. *Az ind filozófia.* Budapest, 1999.
- Ruzsa Ferenc. *A klasszikus szánkhja filozófiája.* Budapest: Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 1997.
- *Sankara: A Brahma-szútra magyarázata.* ford. Ruzsa Ferenc. Budapest: Kossuth, 1996.
- Eliade, Mircea. *A jóga. Halhatatlanság és szabadság.* Budapest: Európa, 1996. 19–68. old.
- *Puránák. A hindu legendáirodalom gyöngyszemei.* ford. Vekerdi József. Budapest: Corvina, 2008.
- Alexis Sanderson. “Śaivism and the Tantric Traditions.” In: *The World’s Religions/Religions of Asia.* Ed. Friedhelm Hardy. London: Routledge, 1988. [Reprint: 1990.]

A szanszkrit szavak tudományos átírása:

a=magyar a hang; ā=á; i=i; ī=í u=u ū=ú; ṛ=ri; ṛ́=rí; ḷ=l; (ḷ́=ll); e=é; ai=ai; o=ó; au=au; ḥ=h; ṁ=nazáli hang; k=k; kh=kh; g=g; gh=gh; ṅ=n; c=cs; ch=csh; j=dzs; jh=dzsh; ñ=ny; ṭ=t; ṭh=th; ḍ=d; ḍh=dh; ṇ=n; t=t; th=th; d=d; dh=dh; n=n; p=p; ph=ph; b=b; bh=bh; m=m; y=j; r=r; l=l; v=v; ś=s; ṣ=s; s=sz; h=h

1 Bevezetés és Indus-völgy

- Irodalom: Brockington 2007:60–64, Puskás 2000:9–77, Puskás 1984:10–40
- (Dél-)Ázsia: Bangladés, Bhután, India, Maldív-szigetek, Nepál, Pakisztán, Srí Lanká + Afganisztán, Myanmar (Burma), Tibet; (Bhután, Thaiföld, Malájzia, Szingapúr, Vietnam, Kambodzsa, Laosz, Indonézia, Fülöp-szigetek, Hong Kong, Kína, Japán?)
- India vallásai: hinduizmus, buddhizmus, dzsainizmus, szikhek, zoroaszter vallás, iszlám, kereszténység, judaizmus
- India nyelvei: IE nyelvek (szanszkrit, páli, prákrit nyelvek, apabhramsa, hindí, urdú stb.), dravida nyelvek (kannada, malajálam, telugu, tamil) stb.
- Írások: dévanágarí, sáradá, névárí stb.
- Források: kéziratok, feliratok, kiadások, informátorok, pizza-effektus, szótárak, Sir Monier Monier-Williams
- India (1947) vs. egy szubkontinens Sindhu, Sindh, Hind, Hindu, Hindoo, Ind, Indus, India
- Indus-völgy, régészeti leletek, 1922 Mohenjodaro, Harappa, Sir Alexander Cunningham (1875), R. B. D. R. Sāhni, Sir John Marshall (1924), fénykor: i.e. 2300-1800, megfejtetlen nyelv, pecsételők

2 Véda (*veda*) és hinduizmus

- Brockington 2007:5–74, Puskás 2000:94–178, Vekkerdi 1988
- árják (*ārya*); hinduizmus? (védikus vallás, bráhmanizmus, hinduizmus?); kulcsfogalmak:
 - létkörforgás (szanszára, *saṃsāra*), szenvedés (duhkha, *duḥkha*), megszabadulás (mókša, *mokṣa*)
 - nem-ártás (ahinszá, *ahiṃsā*), lélek(?) (átman, *ātman*), tehéntsiztelet, világ illúzió(?) (májá, [*māyā*]), Törvény(?) (dharma, + káma, artha, mókša [*kāma, artha, mokṣa*]), kaszt (varna, dzsáti, *varṇa, jāti*)
 - életrészek (ásrama, *āśrama*: brahmácsárin, grihasztha, vānaprasztha, szannyászín [*brahmacārin, gr̥hastha, vānaprastha, saṃnyāsīn*])
 - bhakti, jóga (*yoga*), púdzsá (*pūjā*), múrti (*mūrti*), Véda (*veda*)
- Védikus irodalom (sruti, *śruti*): 1. szanhiták (*saṃhitā*), 2. bráhmana (*brāhmaṇa*), áranjaka (*āraṇyaka*), upanisad (*upaniṣad*)
- Szanhiták (*saṃhitā*): Rigvéda (*ṛg-*), Jadzsurvéda (*yajur-*), Számavéda (*sāma-*), Atharvavéda; hagyományozás (*pada-*, *saṃhitāpāṭha*); Hermann Günther Grassmann, Ralph T.H. Griffith, Wendy Doniger
- pantheon: Agni, Varuna (*varuṇa*), Mitra, Szóma (*soma*), Indra, Usasz (*uṣas*), Rudra, Váju (*vāyu*), asvinok (*aśvin*), Djausz (*dyaus*), Prithiví (*pr̥thivī*), Szúrja (*sūrya*), Jama (*yama*) stb., politeizmus → henoteizmus → *tad ekam*
- *Ṛgveda*, mandala (*maṇḍala*), risi (*ṛṣi*), áldozat (*yajus, homa*); fontos *ṚV*-himnuszok:
 - *ṚV* 1.1 Agni
 - *ṚV* 1.32, 2.12 Indra (és *vṛtra*)
 - *ṚV* 3.59 Mitra
 - *ṚV* 9.112 Szóma (*soma*)
 - *ṚV* 10.18 Temetési ének
 - *ṚV* 10.90 *puruṣasūkta*
 - *ṚV* 10.168 Váju (*vāyu*)
 - *ṚV* 10.129 Teremtés (*nāsadīyasūkta*)
 - *ṚV* 3.62.10 Gāyatrī: *tat savitur vareṇyaṃ / bhargo devasya dhīmahi / dhiyo yo naḥ pracodayāt*
 - Világi témák: *ṚV* 10.86 (majom), 10.34 (kockajátékos)

3 Az Upaniṣadok és előzményeik

- Brockington 2007:68–115, Puskás 2000:179–214, Vekeri 1987, 1988, Tenigl-Takács 1994
- Bráhmanák (*brāhmaṇa*), Áranjakák (*āraṇyaka*); a Brahman
- Śrautasūtrák, Gṛhyasūtrák, Dharmasūtrák; a szanszkárák (*saṃskāra*)
- A klasszikus Upaniṣadok (*upaniṣad*):
 1. Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad (BU)
 2. Chāndogya-upaniṣad (ChU)
 3. Taittirīya-upaniṣad (TU)
 4. Kauṣītakī-upaniṣad (KauU)
 5. Aitareya-upaniṣad (AU)
 6. Kena-upaniṣad (KeU)
 7. Kaṭha-upaniṣad (KaU)
 8. Īśā-upaniṣad (ĪU)
 9. Śvetāśvatara-upaniṣad (ŚU)
 10. Muṇḍaka-upaniṣad (MuU)
 11. Praśna-upaniṣad (PU)
 12. Māṇḍūkya-upaniṣad (MāU)
- Témák:
 - áldozat (BU 1)
 - teremtés (ṚV 10.90, 10.129, BU 1.2, 4.2.4)
 - mítoszok (ṚV 1.32, 2.12, Śatapathabrāhmaṇa 1.8.1–6 [Puskás 2000:188–189])
 - halál és újjászületés (*punarmṛtyu*, *punarjanman*, ṚV 10.18, BU 1.2.7, 1.5.2, 6.2, ChU 5.3–10, KaU)
 - a lélek (*ātman* ChU 6.12–13)
 - a tudat állapotai (BU 4.3, MāU)
 - teisztikus tendenciák vs. a Brahman (ĪU)

4 Az eposzok és a Puránák (*purāṇa*)

- Brockington 2007:116–119, 126–149, Puskás 2000:274–285
- Eposzok¹
 - *kṣatriya* arisztokrácia vallásossága, később ‘*vaiṣṇavásodnak*’
 - Vālmiki: *Rāmāyaṇa*, 24 000 versszak, 7 ének, Rāma, Sītā, Hanumān, Rāvaṇa
 - Vyāsa: *Mahābhārata*, 100 000 versszak, 18 ének, Pāṇḍavák ↔ Kauravák, Arjuna, Kṛṣṇa, Dhṛtarāṣṭra, Duryodhana, Bhīma, Bhīṣma stb.
- *Purāṇák*²
 - A datálás problémája; vallási szövegek?
 - 18 klasszikus *Purāṇa*: *Śiva-*, *Viṣṇu-*, *Kūrma-*, *Mārkaṇḍeya-*, *Brahma-*, *Bhāgavata-purāṇa* stb.
 - témák: istenek cselekedetei, a 4 *yuga* (*kṛta*, *tretā*, *dvāpara*, *kalī*), nemzetségek/dinasztiák története, teremtés, *bhakti* stb.
- Az epikus kor és a Puránák legfontosabb istenei
 - Śiva + Pārvatī/Devī/Umā, Gaṇeśa, Skanda/Kārttikeya, Nandi, liṅga
 - Viṣṇu + Lakṣmī, a 10 avatāra egyik listája: *matsya*, *kūrma*, *varāha*, *Narasimha*, *Vāmana*, *Paraśurāma*, *Rāma*, *Kṛṣṇa*, *Buddha*, *Kalki*
 - Brahmā + Sarasvatī
 - *vaiṣṇavák* és *śaivák*; a *trimūrti*
- istenszobor-/istenkép-tisztelet: púdzsá (*pūjā*)

¹Ajánlható irodalom magyarul: • Baktay Ervin (ford.): *Rámájana és Mahābhārata*. Budapest: Európa, 1960. • Vekardi József (ford.): *Rámájana*. Budapest: Terebess Kiadó, 1997. (<http://www.terebess.hu/keletkultinfo/ramajana.html>). • *Mahābhārata*. ford. Tóth Edit és Szerdahelyi István. Csíkszereda: Státus, 2007. • *Rámájana*. ford. Jánosy István. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1978.

²Ajánlható magyarul: *Puránák. A hindu legendairódlom gyönygyyszemei*. Budapest: Corvina, 2008.

5 A Bhagavadgítá (*bhagavadgītā*)

- Brockington 2007:119–131, Puskás 2000:256–274
- *Bhagavadgītā*: ”Az Úr éneke/A Magasztos Szózata” = *Mahābharata* 6:23–40 (18 fejezet, Kr.e. 2. sz.-tól?)³
- keret: a Pāṇḍavák és Kauravák nagy csatája előtt Arjuna elbizonytalanodik, ezért Kṛṣṇa elmond neki minden fontos vallási tanítást, mely a *saṃsārā*ból való megszabadulásra és a világi teendőkre vonatozik, hogy rávegye a harcra
- jelentősége: ”A” szent könyv a *vaiṣṇavák*, ill. minden hindu számára; Gandhi, európai fogadtatás
- szerkezete: 1. kerettörténet, a csata; 2. halhatatlan lélek; 3. cselekvés mint áldozat 4–6. *sāṃkhya* és *yoga*; 7–12. az Isten természete, 13–18 *bhakti* stb.
- szintézis, ”aforizmagyűjtemény” (Vekerdi); kulcsfogalmak: *sāṅkhya*, *upaniṣad*-i tanítások, *veda*, *bhakti*, *karma*, *dharma*, *yoga*, *ātman*, teisztikus tanítások, epifánia/teofánia, etika

- Részletek (ford. Vekerdi József; melyik részlet milyen tradícióhoz köthető?):
1.1 Dhritarāstra szól:

Mondd, Szandzsaja, mit műveltek a Kuru-síkon, a szent mezőn csatára egybegyűlt Pāndu-fiak és az enyéim?

Ardzsuna szól: 1.22 Állítsd meg szekeremet, Krisna, a két hadsereg között, hadd vegyem szemügyre e harcrakészen felsorakozottakat, kikkel kell megküzdenem ebben a vészes ütközetben.

1.29–30 Ardzsuna szól: Krisna, enyéimet látva összecsapásra készen, tagjaim elzsibbadnak, nyelvem kiszárad, testemet remegés bénítja, hajam égnek mered, újam kihull kezemből, bőröm tűzben ég, lábamon állni nem bírok, fejem kóvályog.

2.2–3 A Magasztos szól: Honnan támadt benned ez a csüggedtség veszély idején? Nem méltó vitézhez, nem vezet mennybe, nem hoz dicsőséget, Ardzsuna. Kislelkűségnek sose engedj, Prithá fia; ez nem méltó hozzád. Űzd el szíved hitvány gyengeségét, kelj csatára, ellenségeid ostroma!

2.11–14 A Magasztos szól: Okos szavakat szólsz, de olyanokért bánkódsz, akikért nem szabad bánkódnod. Bölcsök nem bánkódnak sem élőkért, sem az életről távozottakért. Mert nem volt olyan idő, hogy ne léteztem volna én, vagy te, vagy ezek az uralkodók, és ezután sem lesz úgy, hogy ne létezzünk mindannyian. Ahogy az embernek [vagy: léleknek] ebben a testben osztályrésze a gyermekkor, ifjúság, öregség, ugyanúgy másik testet is fog nyerni. Értőt ez nem zavarhat meg. Kuntí fia, a hideg és meleg, öröm és bánat érzését csak az anyagi világhoz fűződő kapcsolatok keltik; ezek jönnek és eltűnnek, nem állandóak; viseld őket közönnyel, Bhárata.

³A legjobb magyar fordítás: *Bhagavad-gítá. A Magasztos Szózata*. Szanszkrit eredetiből magyar prózára fordította szó szerint, az utószót és a jegyzeteket írta: Vekerdi József. Budapest: Terebess Kiadó, 1997.

6 A hat orthodox filozófiai rendszer (*ṣaḍdarśana*)

- Brockington 2007:167–178, 185–218 [vagy: Schmidt József. *Az ind filozófia*. Budapest, 1999.]
- A hat (3x2?) hindu(?) orthodox (*āstika*) filozófiai(?) rendszer(?) (*ṣaḍdarśana*) alapszövegei (*sūtra*) és jellemzői:
 - **szánkhja** (*sāṅkhya/sāṃkhya*), Īśvarakṛṣṇa: *Sāṅkhyakārikā* (Kr.u. 4–5. sz.?), ateista v. teista, materialista?, dualista (*puruṣa*, *prakṛti*), előzményei az Upaniṣadokban (ChU 7.25, 6.3–4, KU 3.10–11, 6.7–8), *guṇa*, *tattva*, cél: *kaivalya*;⁴ a TATTVÁK:

Személy (*puruṣa*)

Természet (*prakṛti*)

Értelem (*buddhi*)

Énség (*ahaṃkāra*)

5 elmeerő⁵ + Elme (*manas*)

5 ‘csakaz’⁶

5 cselekvőerő⁷

5 őselem⁸

- **jóga** (*yoga*), klasszikus formája: Patañjali: *Yogasūtra*, *yoga* = *sāṅkhya*?, gyakorlati *sāṅkhya*?
- **njája** (*nyāya*), Akṣapāda Gautama: *Nyāyasūtra* (Kr.e. 3. sz.?), logika, cél: vallási igazság megismerésével *mokṣa*, istenbizonyítékok, *pramāṇa*,⁹ vitatechnika, 5-tagú szillogizmus¹⁰
- **vaisésika** (*vaiśeṣika*), Ulūka Kaṇāda: *Vaiśeṣikasūtra*, atomista tan, atomok kombinációja a négy őselem (föld, víz, tűz, levegő) + éter, 7 *padārtha* (*dravya*, *guṇa*, *karman*, *sāmānya*, *viśeṣa*, *samavāya*, *abhāva*), 9 szubsztancia (*dravya*): 4 + 1 elem, idő, tér, lélek, tudat stb.; cél a *mokṣa* az ismeret révén
- **védánta** (*vedānta*), ‘védák vége’, Bādarāyaṇa: *Vedāntasūtra/Brahmasūtra*, Gauḍapāda, Śaṅkara,¹¹ alapja az Upaniṣadok, *advaita*, *avidyā*, *māyā*
- **mímánszá** (*mīmāṃsā*), Jaimini: *Mīmāṃsāsūtra* (Kr.e. 2. sz.?), Védák pontos értelmezése, a Véda örök, nem-teremtett, védikus parancsok: *dharma*, az áldozat célja, ateizmus?, szó és jelentés, későbbi szerzők: Śabara, Kumārila, Prabhākara

⁴Ajánlott irodalom: Ruzsa Ferenc: *A klasszikus szánkhja filozófiája*. Budapest: Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 1997.

⁵*buddhīndriya*: szem, fül, orr, nyelv, bőr

⁶*tanmātra*: hang, érzet, látvány, íz, szag

⁷*karmendriya*: beszéd, kéz, láb, anus, nemzőszerv

⁸*mahābhūta*: föld, víz, tűz, levegő, éter

⁹*Nyāyasūtra* 3: *pratyakṣānumānopamānaśabdāḥ pramāṇāni*.

¹⁰Ld. Schmidt 1999:89–91.

¹¹Ajánlott irodalom: *Saṅkara: A Brahma-szútra magyarázata*. ford. Ruzsa Ferenc. Budapest: Kossuth, 1996.

7 Jóga (*yoga*):

- Brockington 2007:195–203, Eliade 1996:19–68
- A ‘*yoga*’ szó jelentései (*yuj*); a *yoga* mint “közös nevező”
- Korai nyomai Indiában
 - Indus-völgy?
 - *Vedasamhitā*-k?: a hosszú hajú bölcs (*muni*, R̥V 10.136) és a Vratják (*vrātya*)
 - Az Upaniṣadokban
- Klasszikus jóga
 - Patañjali: Jógaszútra (*Yogasūtra*) és kommentárjai
 - *Sāṅkhyayoga*? Filozófia vagy vallási gyakorlat?
 - Nyolctagú jóga (*aṣṭāṅgayoga*):
 1. *yama*
 2. *niyama*
 3. *āsana*
 4. *prāṇāyāma*
 5. *pratyāhāra*
 6. *dhāraṇā*
 7. *dhyāna*
 8. *samādhi*
 - cél: megszabadulás, szabadság, a *Puruṣa* elkülönül a *Prakṛti*-től
- Tantrikus jóga
 - *dhyāna*, *cakra*, *nāḍī*, mantra, pl. *Matsyendrasamhitā*;
 - cél: fúzió az istenséggel
- Haṭhayoga
 - legfontosabb (legnépszerűbb) szövegek: *Śivasamhitā*, *Gheraṇḍasamhitā*, *Haṭhayogapradīpikā*
 - *cakra*, *āsana*, *prāṇāyāma*
 - cél: egészség, halhatatlanság

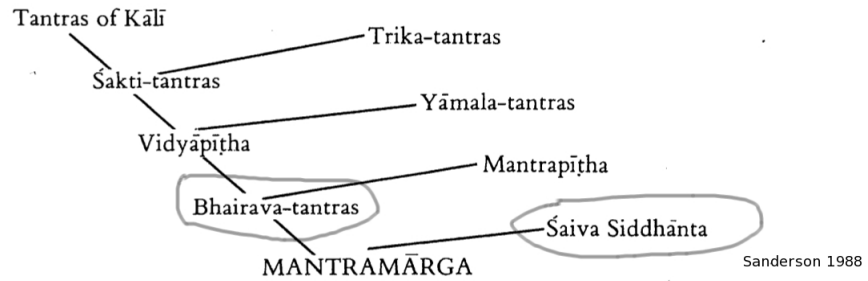
8 Modern mozgalmak

- Brockington: 2007:324–352
- történelmi körülmények Indiában: a mogul uralom hanyatlása (18. sz.), majd a brit uralom (India az 1857-es szípojlázadás után brit gyarmat 1947-ig)
- a hinduizmus reformerei
 - főbb irányok: a *satī* hagyomány eltörlése, monotheizmus, rituálék viszaszorítása, erkölcs, kasztrendszer lazítása, nyugatiasodás, vissza a Vedákhoz, Upaniṣadokhoz; a “pizza-effektus”
 - Rām Mohan Roy (1772–1833): a Brāhmo Samāj (Brāhmo Sabhā)
 - radikálisok: Rādhākānta Deb (1794–1876): a Dharma Sabhā
 - a Tagore család: Dvarikanāth, Debenranāth (1817–1905), Rabīndranāth Tagore (1861–1941)
 - Dayānanda Sarasvatī (1824–1883): az Ārya Samāj
 - Rāmakṛṣṇa (1834–1886) és Vivekānanda (1863–1902): a Rāmakṛṣṇa Misszió
 - H.P. Blavatsky, Annie Besant: a Teozófiai Társaság (1875)
 - Aurobindo Ghose (1872–1950): Pondicherry, Auroville, az Anya (the Mother)
 - Mohandās Karamcand Gāndhī
- néhány jelenség 1947 után
 - Kṛṣṇa Tudatú Hívők Közössége (ISKCON)
 - Osho (1931–1990; Rajneesh Chandra Mohan Jain/Bhagwan Shree Rajneesh)
 - Satya Sai Bābā (1926–)
 - Nyugati tantra(?)

9 Hindu tantra

- Brockington 2007:219–249
- A ‘tantra’ mint ‘mozgalom’: a *brāhmaṇizmusban* (“hinduizmusban”), a buddhizmusban, a dzsainizmusban; kb. Kr.u. 5–13 sz.
- *śaiva* tantra (Śiva/Bhairava és Devī)
 - korai szakasz: *atimārga* (aszkréták, 5 életszakasz, *pāśupaták*, *lākulák/kālāmukhák*, *kāpālikák*), cél: véget vetni a szenvedésnek (*duḥkhānta*)
 - később: *mantramārga* (házasemberek is)
 - a Śaiva mantramārga szövegcsoportjai:¹²

Figure 36.1: The Structure of the Mantramārga

- alapjellemzők: a *vedán* való túllépés, a kettősségek (jó-rossz, tisztá-tisztátalan stb.) elvetése (*advaita*), nagy mértékben ritualisztikus
- Jellemző gyakorlatok/tanítások: 36 *tattva*, *dīkṣā*, *nyāsa*, *mantrák*, *maṇḍalák*, *mudrák*, *dhyanā*, *yoga*, *cakrák*, *pūjā*, *siddhi*, szexuális praktikák, *Yoginī-k*, mágia
- cél: Śivához kapcsolódni, Śivává válni, avagy felismerni, hogy mindig is egyek voltunk Śivával

- *vaiṣṇava* tantra
- buddhista tantra: *vajrayāna*
- *jaina* tantra

¹²Alexis Sanderson. “Śaivism and the Tantric Traditions.” In: *The World’s Religions/Religions of Asia*. Ed. Friedhelm Hardy. London: Routledge, 1988. [Reprint: 1990.]